

DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE İHRACAT İLİŞKİSİ: TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

İlyas Kays İMAMOĞLU¹

Öz

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için 1980-2020 dönemi yıllık verileriyle, doğrudan yabancı yatırım girişleri ile ihracat arasındaki ilişki ARDL Sınır Testi Yaklaşımıyla test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirleyebilmek için kurulan modele; bağımlı değişken olarak ihracat, bağımsız değişken olarak ise doğrudan yabancı yatırım girişleri kullanılmıştır. Ayrıca kontrol değişkeni olarak reel efektif döviz kuru, dışa açıklık ile Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 20 ülkenin kişi başına GSYH ortalamaları modele dâhil edilmiştir. Bulgulara göre; uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımlar, reel efektif döviz kuru, dış dışa açıklık ve en çok ihracat yapılan ülkelerin GSYH'lerinin, ihracatı pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu sonuca ek olarak doğrudan yabancı yatırımlardaki %1'lik bir değişimin Türkiye ihracatında % 0.21' lik bir değişime neden olduğu görülmektedir. Ayrıca kurulan hata düzeltme modelinde ise bir dönemde ortaya çıkan sapmaların yaklaşık %39.4' ünün bir sonraki dönemde dengeye geldiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, DYY, ARDL Sınır Testi Yaklaşımı

FOREIGN DIRECT CAPITAL INVESTMENTS AND EXPORT RELATIONSHIP: ARDL BOUND TESTING APPROACH FOR THE TURKISH ECONOMY

Abstract

In this study, the relationship between foreign direct investment inflows and exports was tested with the ARDL Bound Test Approach, with the help of annual data for the 1980-2020 period for the Turkish economy. In the model established to determine the relationship between the variables, exports were used as the dependent variable and foreign direct investment inflows were used as the independent variable. In addition, the real effective exchange rate, openness and per capita GDP averages of the 20 countries to which Turkey exports the most are included in the model as control variables. According to the findings; in the long run, foreign direct investments, real effective exchange rate, openness to foreign trade, and the GDPs of the most exported countries affect exports in a positive and statistically significant way. In addition to this result, it is seen that a 1% change in foreign direct investments causes a 0.21% change in Turkey's exports. In addition, in the error correction model established, it has been determined that approximately 39.4% of the deviations that occur in one period are stabilized in the next period.

Keywords: Exports, FDI, ARDL Bound Testing Approach

¹ Öğr. Gör. Dr., Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve Organizasyon Bölümü, imamoglu@bayburt.edu.tr, orcid.org/0000-0002-7732-4148

Extended Abstract

Aim: Various policies have been tried to be implemented in different periods in order to bring foreign direct investments, which are necessary for meeting the lack of capital accumulation and the need for technological infrastructure in the Turkish economy, to the country's economy (Alper and Önis, 2001: 205). However, the expected success in terms of foreign direct investments could not be achieved with the import substitution policies implemented with a protectionist approach between the years 1950-1980, and as a result, liberal economic policies were adopted in the 1980s (Kösekahyaoğlu, 2006:184-185). The main purpose of the adopted policies is to encourage foreign direct investments that can contribute to the country's economy and thus to realize economic growth (Alper and Önis, 2001: 205). The fact that liberal and export-oriented growth strategies have been adopted in the period from 1980 to the present gives important meaning to the concept of export.

Export is of high importance because it is seen as the pioneer of the growth and development processes of countries (Balassa, 1978; Ram, 1985; Sandalcılar 2012) because it is a transaction that affects employment, economic growth, the balance of payments, and earns foreign exchange (Ekanayake, 1999; Hailu, 2010; Babu, 2018; Jayakumar et al., 2014). In addition, exports contribute to countries' macroeconomic goals by increasing capital accumulation and productivity (Hailu, 2010; Jayakumar et al., 2014; Balassa, 1978). Foreign direct investments, like exports, are considered as the engine of economic growth (Girma et al., 2001; Temiz and Gökmen, 2011), improving employment, business skills, management expertise, export markets, and tax revenues (Mahmoodi and Mahmoodi, 2016) and generally developing development opportunities. It is emphasized that it is a short way to solve the problems in politics (Xuan and Xing, 2008). In addition, foreign direct investments can increase productivity through technology and technical knowledge transfer by providing capital financing to countries, as well as improving the links between local and foreign companies (Mijiyawa, 2017: 1934). This inference forms the main purpose of the study. Based on this inference, this study examines the effect of foreign direct investment inflows on the export performance of the Turkish economy, in particular for the Turkish economy.

Methods: In the model established in accordance with the purpose of the study, exports were used as the dependent variable, and foreign direct investment inflows were used as the independent variable. In addition, considering the case studies in the literature, real effective exchange rate, external openness, and GDP per capita of Turkey's top 20 exporting countries were added to the model as control variables. Thus, it is thought that the effect of foreign direct investment inflows on exports will emerge more clearly.

When using econometric methods, the stationarity levels of the variables used in time series analysis should be determined first. Many unit root tests with proven reliability are used in the determination of stationarity levels. In this study, the Augmented Dickey-Fuller unit root test, which is one of the most used unit root tests in the literature, ARDL bounds test approach was used to determine

whether the variables are cointegrated or not. The ARDL bounds test approach can test the I(0) or I(1) cointegration relationship, regardless of the stationarity levels, when the variables are stationary at most in the first differences. In the case of the detection of cointegration relationships, short and long-term relationship coefficients can be tested.

Findings: In econometric analysis, it is extremely important that the series is stationary and that the stationarity levels of the series are determined in order to avoid the spurious regression problem. For this reason, before determining the fundamental analysis method, whether the series are stationary or not the openness variable, which was examined using the Augmented-Dickey Fuller (ADF) unit root test is stationary at level values, that is, the stationarity level is I(0), and all other variables are stationary at the first differences, that is, the stationarity levels are I(1) appears to be.

Since the maximum stationarity level of all variables is I(1), according to the unit root test results, the ARDL bounds test approach can be used. For this reason, the existence of a cointegration relationship between the variables was tested using the ARDL bounds test approach. Since the data set used in the study is annual, the maximum lag length was taken as 2, and the appropriate model was determined as ARDL(1,2,0,0,2). The fact that the obtained F statistical value is greater than the I(0) lower limit and I(1) upper limit values at the 1% significance level indicates a cointegration relationship between the variables. Since there is a cointegration relationship between the variables, it is necessary to establish an error correction model and to test whether the deviations from the short-term equilibrium reach the equilibrium in the long term. For this purpose, long and short-run coefficients were calculated for the ARDL(1,2,0,0,2) model.

According to the long-term coefficients, it is seen that foreign direct investment inflows, real effective exchange rate, openness to foreign countries, and GDPs of the most exporting countries affect Turkey's export performance positively and statistically. In addition to this result, it is understood that a 1% change in foreign direct investment inflows has a positive effect of 0.21% on Turkey's exports. The fact that the error correction coefficient $CointEq(-1)$ obtained as a result of the established error correction model is negative and statistically significant shows that the model works and the deviations from the short-term equilibrium reach the balance in the long term. When the error correction coefficient is examined, it is understood that approximately 39.4% of the deviations in one period are balanced in the next period.

In addition, testing the assumptions of the model established in the analysis is important for the reliability of the results obtained. In this direction, it was seen that the errors were distributed normally with the Jarque-Bera normality test, there was no autocorrelation problem in the model with the Breusch-Godfrey Serial Correlation LM test, there was no varying variance with the Breusch-Pagan-Godfrey test, and the structure of the model was correct with the Ramsey-Reset test. Custom and CusumQ graphs were used in the calculation of the data. In this case, it has been observed that there is no structural break in the variables, and the model is stable; that is, the coefficients obtained are stable.

Conclusion: The Turkish economy has had a constant external deficit throughout history, except for a few exceptional years, and its export performance has not been able to achieve the desired momentum. In Turkey's 2023 vision, important meanings have been attributed to exports, and it is accepted that exports will be the driving force for sustainable economic growth. Insufficient capital accumulation in order to make the necessary investments in export-oriented sectors refers to the importance of foreign direct investment. It can be said that in developing countries, such as Turkey, which have foreign trade deficits and insufficient capital accumulation, direct capital inflows can be extremely important in taking the necessary economic steps, as well as in the growth and export performance of export-oriented investment and production sectors. Therefore, in this study; The difference between foreign direct investment inflows and exports has been researched specifically for the Turkish economy.

According to the unit root test results in the study, it is understood that the variable of openness is stationary at the level values, and all other variables are stationary at the first differences. The maximum stationarity levels of the variables in the obtained unit root results are I(1), indicating that the ARDL Bounds Test approach can be used. For this reason, the existence of a cointegration relationship between the variables was tested using the ARDL Bounds Test approach, and it was determined that there was a cointegration relationship between the variables. Since there is a cointegration relationship between the variables, it is necessary to establish an error correction model and to determine whether the deviations from the equilibrium in the short run come to equilibrium in the long run. In the long-term analysis; It is understood that foreign direct investment inflows, real effective exchange rate, openness to foreign countries, and GDPs of the most exporting countries affect Turkey's exports positively and statistically. These results obtained; Obtained from studies by AbuAl-Foul and Soliman (2008), Göçer et al., (2012), Selimi et al., (2016), Değer and Doğanay (2017), Mukhtarov et al., (2019) Çubukcu et al., (2021) consistent with the results. In addition to this result; It turns out that a 1% change in foreign direct investment inflows causes a 0.21% and same-sided change in Turkey's exports. Error correction model, error correction coefficient was negative and statistically significant.

As a result; Based on the findings, it is understood that foreign direct investment inflows are important for export performance. It is vital for the policymaker to consider this relationship while designing economic policies, especially in countries like Turkey that have adopted export-oriented growth policies as their economic policy. In addition, it is thought that it is important to provide an environment of trust and to make arrangements to reduce risks in order to increase foreign direct investment investments.

1. Giriş

Türkiye ekonomisinde, dünya ekonomisindeki gelişmelere ve küreselleşen ekonomik düzene uyum sağlayabilmek amacıyla 24 Ocak 1980 kararları olarak anılan ve daha liberal ekonomi politikaları benimseyerek kararları yürürlüğe sokularak ihracata dayalı büyüme stratejilerini benimsenmiştir. Türkiye ekonomisi için köklü değişimin başlangıcı kabul edilen bu süreç, dışa açık büyüme stratejilerinin benimsendiği ve sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlamaların kaldırılmasıyla uluslararası sermaye akımlarından daha fazla faydalanabilmenin yolunu açmıştır. Türkiye gibi yeterli sermaye birikimine sahip olmayan gelişmekte olan ekonomilerde uluslararası sermaye hareketlerinin ekonomik büyüme ve kalkınma için önemli işlevleri yerine getirdiği kabul gören bir yaklaşımdır.

Türkiye ekonomisinde sermaye birikimi yetersizliği ve teknolojik altyapı ihtiyacının karşılanabilmesi için gerekli olan doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine kazandırılabilmesi amacıyla farklı dönemlerde çeşitli politikalar uygulanmaya çalışılmıştır (Alper ve Önis, 2001: 205). Ancak 1950-1980 yılları arasında korumacı anlayışla uygulamaya sokulan ithal ikameci politikalarla doğrudan yabancı yatırımlar açısından beklenen başarı elde edilememiştir. (Kösekahyaoğlu, 2006:184-185). Bu başarısızlığın temel nedenleri olarak ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, dünyada yaşanan petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı, üretim girdilerindeki dışa bağımlılık öne çıkmaktadır.

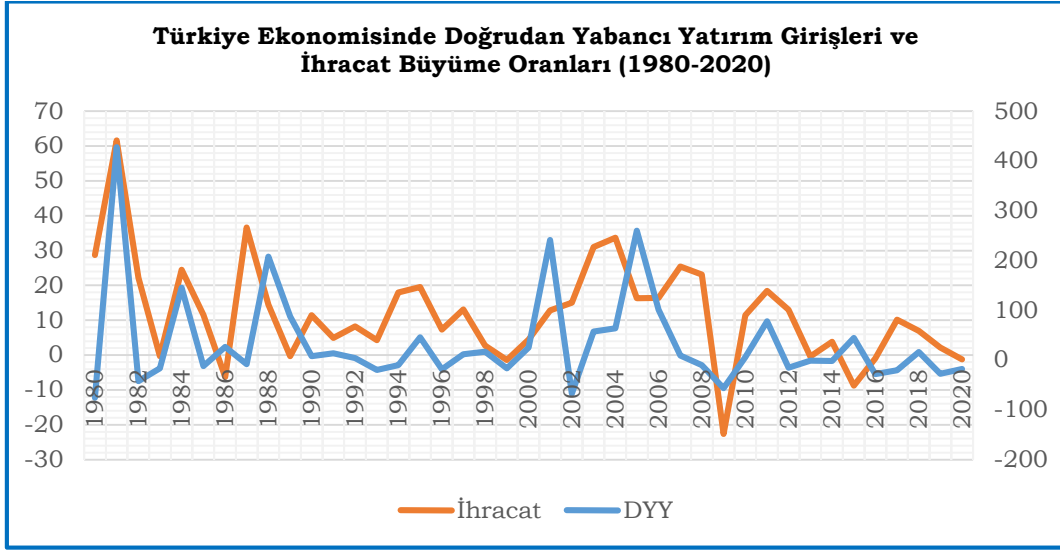
Doğrudan yabancı yatırımlarda istenen başarı düzeyine ulaşamadığı için 1980'lerde liberal ekonomi politikaları benimsenmiştir (Kösekahyaoğlu, 2006:184-185). Benimsenen dışa açık politikaların temel amacı, ülke ekonomisine katkı sağlayabilecek doğrudan yabancı yatırımların teşvik edilmesi ve böylelikle ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesidir (Alper ve Önis, 2001: 205). Liberal ekonomi politikalarının uygulandığı 1980 döneminden günümüze kadarki süreçte ihracata yönelik büyüme stratejilerinin benimsenmiş olması ihracat kavramına önemli anlamlar yüklemektedir.

İhracatın, ülkelerin büyüme ve gelişme süreçlerinin öncüsü olarak kabul edilmesi (Balassa, 1978; Ram, 1985; Sandalcılar 2012), istihdam yaratması, ekonomik büyümeyi ve ödemeler dengesini etkilemesi ve ayrıca döviz kazandırıcı bir işlem olması nedeniyle yüksek öneme sahiptir (Ekanayake, 1999; Hailu, 2010; Babu, 2018; Jayakumar vd., 2014). Ek olarak ihracat, sermaye birikimini ve verimliliği arttırarak (Hailu, 2010; Jayakumar vd., 2014), ülkelerin makroekonomik hedeflerine ulaşabilmelerinde katkı sağlamaktadır (Balassa, 1978). Doğrudan yabancı yatırımlar da ihracat gibi ekonomik büyümenin motoru olarak kabul edilmekte (Girma vd., 2001; Temiz ve Gökmen, 2011), sermaye ithalatçısı ülkelerin tasarruf açıklarını kapatmalarına katkı sağladığı (Yalçınkaya ve Daştan, 2018), istihdamı, iş becerilerini, yönetim uzmanlığını, ihracat pazarlarını ve vergi gelirlerini geliştirdiği (Mahmoodi ve Mahmoodi, 2016) ve genellikle kalkınma politikalarındaki sorunları çözenin kısa bir yolu olduğu vurgulanmaktadır (Xuan ve Xing, 2008). Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar, ülkelere sermaye finansmanı sağlarken aynı zamanda da yerel ve yabancı firmalar

arasındaki bağlantıları geliştirerek teknoloji ve teknik bilgi transferiyle üretkenliği attırabilmektedir (Mijiyawa, 2017: 1934).

Bu açıklamalardan yola çıkarak Türkiye ekonomisinde, ihracata yönelik büyüme politikaları ile doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomi politikaları için yüksek öneme sahip olduğu söylenebilmektedir. Türkiye ekonomisinde 1980-2020 yılları arasında doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat büyüme oranlarındaki değişimler Şekil 1’de gösterilmektedir.

Şekil 1: Türkiye Ekonomisinde 1980-2020 Yılları Arasında Doğrudan Yabancı Yatırım Girişleri ve İhracat Büyüme Oranları

Kaynak: TÜİK ve Dünya Bankası verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1’e göre doğrudan yabancı yatırım girişleri ile ihracattaki büyüme oranlarının ekonomik kriz dönemleri hariç benzer trend gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Türkiye ekonomisinin ihracat performansı için doğrudan yabancı yatırım girişlerinin önemli olduğu ileri sürülebilmektedir.

Bu çıkarım çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu çıkarımdan hareketle bu çalışmada Türkiye ekonomisi özelinde, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin Türkiye ekonomisinin ihracat performansı üzerindeki etkisi 1980-2020 dönemi için ARDL Sınır Testi Yaklaşımıyla incelenmektedir.

2. Araştırmanın Motivasyonu ve Literatür Araştırması

Doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracatın, genel olarak küresel ekonomik entegrasyonun temel itici gücü (Balassa, 1978:185), ülkelerin ekonomi politikaları (Greenaway, 2004: 1029), planlama stratejileri ve genel kalkınma süreci için çok önemli olduğu kabul edilmektedir (Babu, 2018:136). Bu açıdan değerlendirildiğinde, ihracat ve ekonomik büyümenin artmasında doğrudan yabancı yatırım girişlerinin olumlu etkileri olabileceği ve bu nedenle teşvik edilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır (Babu, 2018:136; Greenaway, 2004: 1029). Ancak doğrudan yabancı yatırımlar ile uluslararası ticaret bağlantılarının iki yönü olduğu savunulmaktadır. Bunlardan birincisi, doğrudan yabancı yatırımların uluslararası ticaretin ikamesi mi yoksa tamamlayıcısı mı olduğudur.

İkincisi ise doğrudan yabancı yatırımların uluslararası ticarete yol açıp açmadığıdır. Doğrudan yabancı yatırımların olası bu iki yönü literatürde tartışmalara neden olmaktadır (Liu vd., 2001:191).

Doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişkinin teorik temellerinin klasik ve neoklasik dış ticaret teorileriyle başladığı kabul edilmektedir. Konuyla ilgili ilk açıklamalar klasik ve neoklasik iktisatçılardan olan Smith, Ricardo, Heckscher-Ohlin-Samuelson ve Mundell tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen uluslararası sermaye akımlarına neredeyse hiç yer vermemişlerdir. Bu durum doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasındaki ilişkiye yönelik tartışmaların çıkış noktasını oluşturmaktadır (Çetin ve Şeker, 2013:123). Bu tartışmaya ilk katkı standart Heckscher-Ohlin modeline, doğrudan yabancı yatırımları ekleyerek dış ticaret modeli geliştiren Mundell (1957) tarafından yapılmıştır. Mundell (1957) sermaye hareketlerinin, ticaretin mükemmel bir ikamesi olduğunu öne sürmekte ve bu ilişki Vernon (1966) tarafından da destek görmektedir.

Mundell'in (1957) doğrudan yabancı yatırımları açıklamaya yönelik geliştirdiği modelde üretim fonksiyonlarının tüm ülkelerde ve bölgelerde aynı olduğu varsayılmaktadır. Modelde, dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırım da dahil olmak üzere üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliği, ticaretin önündeki engellerin olduğu yerlerde birbirini tamamlayıcı olmaktan çok ikame olduğu kabul edilmektedir (Liu vd., 2001:191). Markusen (1983-1984) de Mundell (1957) gibi sermaye hareketlerinin, dış ticaretin ikamesi olduğu görüşünü paylaşmakla birlikte sermaye hareketlerini faktör fiyat farklılıklarına bağlayan Mundell (1957)'in aksine dış ölçek ekonomileri ve teknolojilerdeki farklılıklar olduğunu öne sürmüştür. Markusen (1984)'in modeli firma düzeyinde ölçek ekonomilerine dayalı yatay doğrudan yabancı yatırım modelidir. Modele göre firma kendi ölçek ekonomisinden kaynaklanan durumlardan dolayı herhangi bir verimlilik kaybına uğramadan aynı dönem içerisinde birden fazla üretim tesisinde de üretim yapabilmektedir. Ancak doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracat ilişkisine yeni bir boyut kazandıran Helpman (1984) ve Helpman ve Krugman (1985) ise doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğu öne sürmüştür. Çünkü çok uluslu işletmeler, daha düşük faktör fiyatlarından yararlanmak için ülkeler arasında farklı üretim aşamalarını coğrafik olarak farklı bölgelere taşıyabilmektedirler. Helpman (1984) modelini Markusen (1984) modelinden ayıran en belirgin özellik faktör donanımlarındaki farklılıklara dayalı bir dikey çok uluslu işletme modeli olmasıdır (Babu, 2018:136-140; Hailu, 2010: 125-130; Liu vd., 2001:191-193; Mijiyawa, 2017: 1941-1942). Yapılan bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere doğrudan yabancı yatırımları ile ihracat arasında teorik olarak ilişki olduğu anlaşılmaktadır. Bu teorik ilişkiye ek olarak yazında bu ilişkiyi test etmeye yönelik çeşitli ülke ya da ülke grubuna yönelik yapılmış çalışmalar literatürde kendine yer edinmiştir. Tablo 1'de bu çalışmalar özetlenmektedir.

Tablo 1: Literatür Araştırması

Yazar/Yıl	Dönem	Ülke/ Ülke Grubu	Metodoloji	Sonuç(lar)
Baliamoune-Lutz (2004)	1973-1999	Morokko	Granger Nedensellik	DYY ↔ İHR
Şen ve Karagöz (2005)	1994 Q2-2004 Q4	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Pacheco-López (2005)	1970-2000	Meksika	Granger Nedensellik	DYY ↔ İHR
Karagöz ve Karagöz (2006)	1980-2002	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR ve İHR → DYY
Xuan ve Xing (2008)	1990-2004	Vietnam	Çekim Modeli	DYY'ın İHR'ı yönlendirdiğini tespit etmişlerdir
Samsu vd. (2008)	1970-2003	Malezya	Granger Nedensellik	DYY → İHR
AbuAl-Foul ve Soliman (2008)	1975-2003	4 MENA ülkesi	Panel EKK	DYY, mal ve imalat ihracatını pozitif (0.14) etkilemektedir.
Altıntaş (2009)	1996-2007	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Yılmaz (2010)	1991-2007	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Enimola (2011)	1970-2008	Nijerya	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Bozdağhoğlu ve Özpınar (2011)	1992:1-2009:7	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Göçer vd. (2012)	2000-2010	Türkiye	ARDL	Uzun dönem analizinde; DYY ile İHR arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki (0.14), kısa dönemde ise DYY'lar İHR'ı bir dönem sonra etkilemektedir.
Çetin ve Şeker (2013)	1980-2009	8 Gelişmekte olan ülke	Toda-Yamamoto ve Dolado-Lütkepohl Testleri	Ülkelere göre farklı yönlü nedensellikler söz konusudur.
Bouras ve Raggad (2015)	1988-2012	10 ülke	Panel EKK	İHR ile DYY pozitif ve anlamlı bir ilişki (0,46) söz konusudur.
Selimi vd. (2016)	1996-2013	Batı Balkan Ülkeleri	Panel EKK	DYY ile İHR performansı arasında pozitif bir ilişki (0.31) olduğunu tespit etmişlerdir.
Jawaid vd. (2016)	1974-2012	Pakistan	Granger ve Toda ve Yamamoto Nedensellik	DYY ↔ İHR
Tapşın (2016)	1974-2011	Türkiye	Toda ve Yamamoto Nedensellik	DYY → İHR
Mijiyawa (2017)	1970-2009	53 Afrika ülkesi	Sistem GMM	Daha yüksek DYY girişleri, daha yüksek mal ve hizmet ihracatı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır
Doğanay ve Değer (2017)	1996-2014	21 Yükselen piyasa ekonomisi	Westerlund Panel Eşbütünlük Testi	DYY'lar ile hem toplam mal ihracatı hem de imalat sanayi ihracatı arasında uzun dönemli ilişkiler söz konusudur.
Sezer (2018)	1992-2017	BRICS ülkeleri ve Türkiye	Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Nedensellik	DYY ↔ İHR
Mukhtarov vd. (2019)	1980-2018	Ürdün	ARDL	DYY'nin ihracat üzerinde pozitif (0.13) ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.
Basılğan ve Akman (2019)	2005/1-2018/7	Türkiye	ARDL	Uzun dönemde DYY ile İHR arasında pozitif (0.39) ve anlamlı ilişki söz konusudur.
Cunda ve Hatırlı (2019)	1970-2010	Türkiye	VAR Analizi	DYY, İHR ürün çeşitliliğini etkilememektedir.
Kotil (2020)	2003-2019	Türkiye	VAR Analizi	DYY ile İHR arasında ilişki yoktur.
Çubukcu vd. (2021)	2005:Q1-2019:Q2	Türkiye	ARDL	DYY, İHR'ı artırıcı bir etkiye (0.22) neden olmaktadır.
Hassan ve Abd-Elmotaal (2021)	2000-2019	13 Arap ülkesi	Panel EKK	DYY ile tarımsal İHR arasında pozitif (0.055) ve önemli bir ilişki vardır.

Xiong ve Sun (2021)	2001-2006	140 ülke	Çekim Modeli	DYY ve İHR'in tamamlayıcı olduğu sonucuna varmışlardır.
Uğur ve Taş (2022)	1980-2019	Türkiye	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Do vd. (2022)	1985-2020	Vietnam	Granger Nedensellik	DYY → İHR
Gebremariam ve Ying (2022)	1992-2018	Etiyopya	ARDL	DYY ile İHR performansı arasında önemsiz bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Kısaltma ve Simgeler: DYY: Doğrudan Yabancı Yatırım, İHR: İhracat, ↔: Çift Yönlü Nedensellik, →: Tek Yönlü Nedensellik, ↗ : Nedensellik Yoktur				

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1'de ele alınan çalışmalar incelendiğinde konuyla ilgili yapılan çalışmaların büyük bir çoğunluğu nedensellik ilişkisini ortaya koymak için yapılmış olan çalışmalar olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaların büyük bir kısmında doğrudan yabancı yatırımlardan ihracata doğru tek yönlü nedenselliğin olduğu az sayıda da olsa çift yönlü nedensellik ilişkisinin ya da herhangi bir nedenselliğin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca araştırma yöntemi olarak nedensellik yöntemi dışındaki araştırma yöntemlerin kullanıldığı çalışmaların bir çoğunluğunda değişkenler arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu ancak az sayıda da olsa herhangi bir ilişkinin olmadığı yönündeki sonuçlar da göze çarpmaktadır. Literatürde yer alan çalışmaların büyük bir çoğunluğu değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koyan çalışmalardır. Ancak bu etki oranının ne kadar olacağını belirlemeye yönelik yapılmış çalışma sayısı oldukça azdır. Bu nedenle bu çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki değişimin ihracatta neden olabileceği değişimler tespit edilerek Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin Türkiye ihracatı üzerindeki etkisi incelenerek, ihracata yönelik büyüme politikalarının etkinliği değerlendirilebilecektir.

3. Veri Seti, Model ve Yöntem

Çalışmada Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırım girişlerinin, ihracat üzerindeki etkisini incelemek amacıyla 1980-2020 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak analizler yapılmıştır. Çalışmada doğal logaritmaları alınmış değişkenler ve değişkenlere ilişkin açıklamalar Tablo 2'de gösterilmektedir.

Tablo 2: Veri Seti

Değişkenler	Değişken Kısaltması	Değişken Açıklaması	Veri Kaynağı
İhracat	LNİHR	Toplam ihracat (1000\$)	TUİK
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	LNDYY	Doğrudan yabancı yatırımlar net girişler (1000\$)	Dünya Bankası
Dış Açıklık	LNDİŞAÇIK	İhracat ve ithalat toplamının GSYH içerisindeki payı	
En Çok İhracat Yapılan Ülkelerin GSYH'ları	LNYGSYH	En çok ihracat yapılan 20 ülkenin kişi başı GSYH ortalamaları (\$)	
Döviz Kuru	LNDK	Reel efektif döviz kuru	TCMB

Çalışmanın amacına uygun olarak kurulan modele bağımlı değişken olarak ihracat ve bağımsız değişken olarak doğrudan yabancı yatırım girişleri kullanılmıştır. Ayrıca literatürde yer alan örnek çalışmalar göz önüne alınarak kontrol değişkeni olarak reel efektif döviz kuru (Göçer vd., 2012; Basılğan ve Akman, 2019; Uğur ve Taş, 2022), dış açıklık (Bozdağlıoğlu ve Özpınar, 2011; Cunda ve Hatırlı, 2019; Hassan ve Abd-Elmotaal, 2021) ve Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı 20 ülkenin kişi başı GSYH (Coşkun ve Eygü, 2020; Çubukcu vd., 2021) değişkenleri modele eklenmiştir. Böylelikle doğrudan yabancı yatırım girişlerinin, ihracat üzerindeki etkisinin daha net bir şekilde ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Araştırma modelinin matematiksel yapısı şu şekildedir;

$$LNİHR = \beta_0 + \beta_1LNDYY + \beta_2LNDİŞAÇIK + \beta_3LNYGSYH + \beta_4LNDK + \varepsilon_t$$

Ekonometrik yöntemler kullanılırken, zaman serileri analizlerinde ilk olarak kullanılan değişkenlerin durağanlık seviyelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Durağanlık seviyelerinin tespitinde güvenilirliği kanıtlanmış birçok birim kök testi kullanılmaktadır. Bu çalışmada literatürde en çok kullanılan birim kök testlerinden biri olan Augmented Dickey Fuller birim kök testi, değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadıklarının tespitinde ARDL Sınır Testi Yaklaşımı kullanılmıştır. ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, değişkenlerin en fazla birinci farklarda durağan olduğu durumlarda durağanlık seviyelerine bakılmaksızın I(0) veya I(1) eşbütünleşme ilişkisini test edebilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin tespiti durumunda kısa ve uzun dönem ilişki katsayıları sınanabilmektedir.

4. Bulgular

Ekonometrik analizlerde, sahte regresyon sorunuyla karşılaşmamak için serilerin durağan olması ve serilerin durağanlık seviyelerinin belirlenmesi son derece önemlidir. Bu nedenle temel analiz yönteminin belirlenmesinden önce serilerin durağan olup olmadıkları Augmented-Dickey Fuller (ADF) birim kök testinden faydalanılarak incelenerek elde edilen bulgular Tablo 3'te gösterilmektedir.

Tablo 3: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Sabitli ve Trendli	
	Düzyey	Birinci Fark
LNİHR	-1.852479 (0.6601)	-4.523210* (0.0000)
LNDYY	-2.428686 (0.3601)	-7.258304* (0.0000)
LNDİŞAÇIK	-4.713968* (0.0027)	-
LNYGSYH	-1.814845 (0.6788)	-3.304982* (0.0016)
LNDK	-1.681348 (0.7410)	-7.354811* (0.0000)

Not: *, %1 anlamlılık seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Tablo 3 incelendiğinde dışa açıklık değişkeninin düzey değerlerde durağan yani durağanlık seviyesinin I(0) olduğu, diğer bütün değişkenlerin ise birinci farklarda durağan yani durağanlık seviyelerinin I(1) olduğu görülmektedir.

Birim kök testi sonuçlarına göre tüm değişkenlerin maksimum durağanlık seviyesinin I(1) olduğu için ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılabilir. Bu nedenle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı ARDL sınır testi yaklaşımı kullanarak test edilmiştir. Çalışmada kullanılan veri setinin yıllık

olması nedeniyle gecikme uzunluğu maksimum 2 olarak alınmış ve Akaike bilgi kriterine göre uygun model ARDL(1,2,0,0,2) olarak tespit edilmiştir. Seçilen model doğrultusunda elde edilen test sonuçları Tablo 4’te gösterilmektedir.

Tablo 4: ARDL Sınır Testi Sonuçları

Model	k	F istatistiği	Önem Seviyesi	I(0)	I(1)
ARDL(1, 2, 0, 0, 2)	4	8.119389	10%	2.427	3.395
			5%	2.893	4.000
			1%	3.967	5.455

Tablo 4’teki test sonuçlarına göre elde edilen F istatistik değerinin %1 önem seviyesinde I(0) alt sınır ve I(1) üst sınır değerlerinden büyük olması değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olması nedeniyle hata düzeltme modelinin kurulması ve kısa dönemdeki dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye gelip gelmediğinin test edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla ARDL(1,2,0,0,2) modeli için uzun ve kısa dönem katsayılarını belirleyebilmek için yapılan analizlerden elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmektedir.

Tablo 5: Uzun ve Kısa Dönem İlişki Katsayıları

Uzun Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
LNDK	0.745169**	0.301630	2.470473	0.0196
LNDYY	0.219511*	0.056428	3.890092	0.0005
LNYSYH	1.069389**	0.495082	2.160026	0.0392
LNDİŞAÇIK	1.515422*	0.427064	3.548462	0.0013
C	-26.01191**	11.68361	-2.226360	0.0339
Kısa Dönem Katsayıları				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Olasılık Değeri
D(LNDK)	0.337244**	0.135942	2.480799	0.0192
D(LNDK(-1))	-0.242932	0.146180	-1.661870	0.1073
D(LNDİŞAÇIK)	0.807228*	0.130493	6.185968	0.0000
D(LNDİŞAÇIK(-1))	-0.329343**	0.139081	-2.367992	0.0248
CointEq(-1)*	-0.393750*	0.052101	-7.557493	0.0000

Not: *, **, *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 5’te verilen uzun dönem katsayılarına incelendiğinde; doğrudan yabancı yatırım girişleri, reel efektif döviz kuru, dışa açıklık ve en çok ihracat yapılan ülkelerin GSYH’larının Türkiye’nin ihracat performansını pozitif yönde ve istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilediği görülmektedir. Bu sonuca ek olarak doğrudan yabancı yatırım girişlerindeki %1’lik bir artışın, Türkiye ihracatı üzerinde % 0.21’ lik pozitif bir etki yarattığı anlaşılmaktadır.

Kurulan hata düzeltme modeli sonucunda elde edilen hata düzeltme katsayısı CointEq(-1)’ in negatif ve istatistiki açıdan anlamlı çıkması modelin çalıştığını ve kısa dönemdeki dengeden sapmaların, uzun dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Hata düzeltme katsayısı incelendiğinde bir dönemdeki sapmaların yaklaşık % 39.4’ünün bir sonraki dönemde dengeye geldiği anlaşılmaktadır. Ayrıca kısa dönem katsayılarında, reel efektif döviz kurunun ve

dışa açıklığın ihracat üzerinde pozitif etkisinin olduğu, dışa açıklığın bir önceki döneminin ihracatı üzerinde negatif etkisinin olduğu görülmektedir.

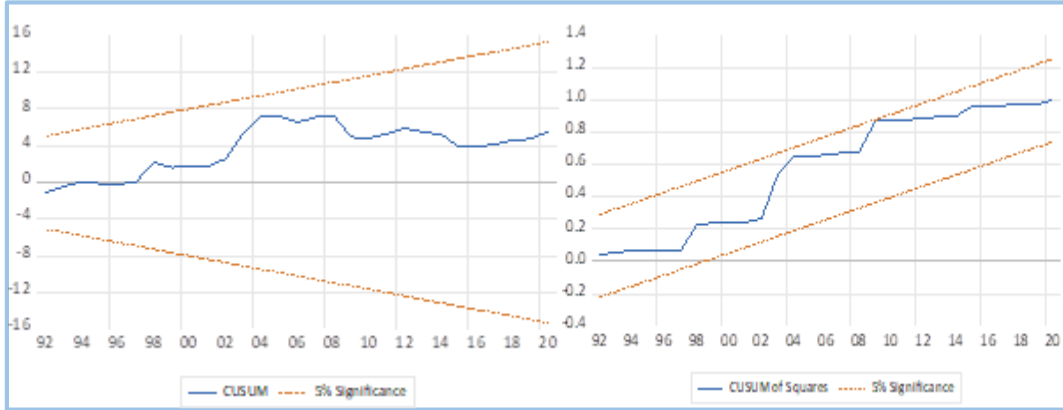
Ayrıca analizlerde kurulan modelin varsayımların test edilmesi, elde edilen sonuçların güvenilirliği açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda yapılan Jarque-Bera normallik testiyle hataların normal dağıldığı, Breusch-Godfrey Serial Correlation LM testiyle modelde otokorelasyon sorununun olmadığı, Breusch-Pagan-Godfrey testiyle değişen varyans olmadığı ve Ramsey-Reset testiyle ise modelin yapısının doğru olduğu görülmüş ve bu testlere ait sonuçlar Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Varsayım Testleri Sonuçları

Normallik Testi	Jarque-Bera	0.573814	0.750581
Otokorelasyon Testi	Breusch-Godfrey Serial Correlation LM	1.800152	0.1845
Değişen Varyans Testi	Breusch-Pagan-Godfrey	0.581859	0.8009
Model Kurma Hatası Testi	Ramsey-Reset	0.141212	0.7099

Son olarak modelin kararlılığının test edilmesinde Cusum ve Cusum Q grafiklerinden faydalanılmıştır. Grafikler Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Cusum ve Cusum Q Grafiği

Şekil 2 incelendiğinde grafiklerin sınırlar dışına çıkmadığı görülmüştür. Bu durumda değişkenlerde yapısal kırılmanın olmadığı ve modelin kararlı olduğu yani elde edilen katsayıların istikrarlı olduğu gözlemlenmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Türkiye ekonomisi, tarih boyunca istisnai birkaç yıl dışında sürekli dış açık vermiş ve ihracat performansı istenilen ivmeyi yakalayamamış durumdadır. Türkiye'nin 2023 vizyonunda ihracata önemli anlamlar yüklenmiş ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için ihracatın itici güç olacağı kabul edilmektedir. İhracata dönük sektörlerde gerekli olan yatırımların yapılabilmesinde ihtiyaç sermaye birikiminin yetersiz olması, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemine atıfta bulunmaktadır. Türkiye gibi dış ticaret açığı veren ve sermaye birikimi yetersiz gelişmekte olan ülkelerde, gerekli ekonomik adımların atılmasında doğrudan sermaye girişleri, her alanda olduğu gibi ihracata yönelik yatırım ve üretim yapan sektörlerin büyümesi ve ihracat performansı açısından son derece önemli olabileceği söylenebilmektedir. Bu

nedenle bu çalışmada; doğrudan yabancı yatırım girişleri ile ihracat arasındaki Türkiye ekonomisi özelinde araştırılmıştır.

Çalışmada yapılan birim kök test sonuçlarına göre dışa açıklık değişkeninin düzey değerlerde durağan, diğer bütün değişkenlerin ise birinci farklarda durağan olduğu anlaşılmaktadır. Elde edilen birim kök sonuçlarında değişkenlerin maksimum durağanlık seviyelerinin I(1) olması ARDL Sınır Testi yaklaşımının kullanılabilmesine işaret etmektedir. Bu nedenle değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olup olmadığı ARDL Sınır Testi yaklaşımı kullanarak test edilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisinin olması nedeniyle hata düzeltme modelinin kurulması ve kısa dönemdeki dengeden sapmaların uzun dönemde dengeye gelip gelmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir.

Yapılan uzun dönem analizinde; doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri, reel efektif döviz kuru, dışa açıklık ve en çok ihracat yapılan ülkelerin GSYH'larının Türkiye ihracatını pozitif ve istatistiki olarak anlamlı bir şekilde etkilediği anlaşılmaktadır. Elde edilen bu sonuçlar; AbuAl-Foul ve Soliman (2008), Göçer vd., (2012), Selimi vd., (2016), Doğanay ve Değer (2017), Mukhtarov vd., (2019) Çubukcu vd., (2021) tarafından yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Bu sonuca ek olarak; doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerindeki %1'lik bir değişimin, Türkiye ihracatında % 0.21'lik ve aynı yönlü bir değişmeye neden olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu sonuç Türkiye'nin ihracat hacminin %21'lik kısmının doğrudan yabancı yatırım girişlerinden kaynaklandığı söylenebilmektedir. Bu durum sermaye birikimi yeterli düzeyde olmayan ülkelerde ihracata yönelik büyüme politikalarında doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemine vurgu yapmaktadır.

Kısa dönemdeki etkilerin ortaya konulabilmesi için kurulan hata düzeltme modeli katsayısı $CointEq(-1)$ ' in negatif ve istatistiki açıdan anlamlı çıkması modelin çalıştığını ve kısa dönemdeki dengeden sapmaların, uzun dönemde dengeye geldiğini ve kısa dönemdeki dengeden sapmaların yaklaşık %39.4'ünün bir sonraki dönemde dengeye geldiğini göstermektedir. Ayrıca kısa dönem katsayılarında, reel efektif döviz kurunun ve dışa açıklığın ihracat üzerinde pozitif etkisinin olduğu görülmektedir. Bu durumda, ihracatın artırılmasında doğrudan yabancı sermaye yatırımları kadar dışa açıklık ve döviz kurunun da önemli olduğu söylenebilmektedir.

Sonuç olarak; elde edilen bulgulardan hareketle ihracat performansı için doğrudan yabancı sermaye yatırım girişlerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Türkiye gibi ekonomi politikası olarak ihracata yönelik büyüme politikaları benimsemiş ülkelerde, ekonomi politikaları tasarlanırken politika yapıcının bu ilişkiyi göz önüne alması hayati öneme sahiptir. Ancak Türkiye gibi ihracatı ithalata bağımlı olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hammadde ve girdi bağımlılığı daha az olan sektörlerle yönlendirilmesi gerekmektedir. Aksi durumda ihracata yönelik üretim için gerekli olan ithal girdi ihtiyacının artması dış açıkları da arttıracaktır. Ayrıca doğrudan sermaye yatırımlarının, uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğü elde edebilecek yüksek katma değerli ürünlere dönüşebilmesi için uygun yatırım olanakları sağlanarak

teknolojik dönüşümün hızlandırılması gerekmektedir. Bu dönüşümün gerçekleşebilmesi için çok uluslu işletmelerin ileri teknolojik birikimlerinden faydalanılabilecek teşvik ve düzenlemelerin yapılmasının son derece önemli olduğu düşünülmektedir. Bu sonuçlara ek olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının arttırılabilmesi için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını daha cazip hale getirebilecek yasal düzenlemelerin yapılarak güven ortamının sağlanması ve yatırım risklerinin azaltılabilmesine yönelik ekonomik oynaklıkların azaltılmasına yönelik çabaların önemli olduğu söylenebilmektedir. Son olarak ilerki çalışmalarda, ihracatın artmasında doğrudan yabancı yatırım girişlerinin mi yoksa politika yapıcının uyguladığı ihracatı teşvik edici politikaların mı daha etkin olduğunun ortaya konulması ve ihracat ile doğrudan yabancı sermaye yatırım girişleri arasındaki ilişkinin sektörel bazda değerlendirmesi önerilmektedir.

Destek ve Teşekkür Beyanı: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir dış destek kullanılmamıştır.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı: Çalışmada tüm katkı payı yazara aittir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarları olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanımız bulunmamaktadır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu araştırmanın her aşamasında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesin’de belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler” başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Bu çalışmanın yazım sürecinde etik kurallarına uygun alıntı yapılmış ve kaynakça oluşturulmuştur. Çalışma intihal denetimine tabi tutulmuştur.

Kaynakça

- AbuAl-Foul, B. M. ve Soliman, M. (2008). Foreign Direct Investment and LDC Exports: Evidence from the MENA Region. *Emerging Markets Finance and Trade*, 44 (2), 4-14.
- Alper, E. ve Öniş, Z. (2001). Finansal Küreselleşme, Demokrasi Açığı ve Yükselen Piyasalarda Yaşanan Sürekli Krizler: Sermaye Hareketlerinin Liberalleşmesi Sonrasında Türkiye Deneyimi. *Doğu Batı Dergisi*, 4 (17), 203-225.
- Altıntaş, H. (2009). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Girişi ve Dış Ticaret Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: 1996-2007. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64 (2), 1-29.
- Babu, A. (2018). Causality Between Foreign Direct Investments and Exports in India. *Theoretical & Applied Economics*, 4 (617), 135-144.
- Balassa, B. (1978). Exports and Growth: Further Evidence. *Journal of Development Economics*, 5 (2), 181-189.
- Bali moune-Lutz, M. (2004). Does FDI Contribute to Economic Growth?. *Business Economics*, 39 (2), 49-56.
- Basilgan, M. ve Akman, A. S. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye’nin İhracatı Üzerindeki Etkisi: Ampirik Bir İnceleme. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 11 (2), 168-208.

- Bouras, H. ve Raggad, B. (2015). Foreign Direct Investment and Exports: Complementarity or Substitutability an Empirical Investigation, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (4), 933-941.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. ve Özpınar, Ö. (2011). Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin VAR Yöntemi İle Tahmini. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (3), 39-63.
- Çetin, M. ve Seker, F. (2013). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8 (1), 121-142.
- Coşkun, H. ve Eygü, H. (2020). Ar-Ge Harcamaları ve İhracat İlişkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 233-242.
- Çubukcu, F. , Türkmen, A. ve Emsen, Ö. S. (2021). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İhracata Yönelik veya İthal İkameci Etkileri - Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20 (4) , 1647-1668.
- Cunda, G. ve Hatırlı, S. A. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Ürün Çeşitliliği Üzerine Etkisi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (30), 867-885.
- Darvas, Z. (2012). Real Effective Exchange Rates for 178 Countries: A New Database. *Working Paper*. Erişim adresi: <https://www.bruegel.org/publications/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database/>
- Do, D. A., Song, Y., Do, H. T., Tran, T. T. H. ve Nguyen, T. T. (2022). The Effect of Foreign Direct Investment Inflow on Exports: Evidence from Vietnam. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 9 (2), 325-333.
- Doğanay, M. A. ve Değer, M. K. (2017). Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat İlişkisi: Panel Veri Eşbütünleşme Analizleri (1996-2014). *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), 127-145.
- Ekanayake, E. (1999). Exports and Economic Growth in Asian Developing Countries: Cointegration and Error-Correction Models. *Journal of Economic Development*, 4 (2), 43-56.
- Enimola, S. S. (2011). Foreign Direct Investment and Export Growth in Nigeria. *Journal of Economics and International Finance*, 3(11), 586-594.
- Gebremariam, T. K. ve Ying, S. (2022). The Foreign Direct Investment-Export Performance Nexus: An ARDL Based Empirical Evidence from Ethiopia. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 1-15.

- Girma, S., Greenaway, D. ve Wakelin, K. (2001). Who Benefits from Foreign Direct Investment in the UK?. *Scottish Journal of Political Economy*, 48 (2), 119-133.
- Göçer, İ., Bulut, Ş. ve Dam, M. M. (2012). Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'nin İhracat Performansına Etkileri: Ekonometrik Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 3(2), 21-40.
- Greenaway, D., Sousa, N. ve Wakelin, K. (2004). Do Domestic Firms Learn To Export From Multinationals?. *European Journal of Political Economy*, 20 (4), 1027- 1043.
- Hailu, Z. A. (2010). Impact of Foreign Direct Investment on Trade of African Countries. *International Journal of Economics and Finance*, 2 (3), 122-133.
- Hassan, H. E. ve Abd-Elmotaal, A. A. (2021). Impact of Foreign Direct Investment on Agricultural Exports in Arab countries: An Empirical Analysis. *Indian Journal of Economics and Business*, 20 (4), 335-347.
- Helpman, E. (1984). A Simple Theory of International Trade with Multinational Corporations. *Journal of Political Economy*, 2 (3), 451-71.
- Helpman, E. ve P. Krugman (1985). *Market Structure and Foreign Trade*. UK: The MIT Press.
- Jawaid, S. T., Raza, S. A., Mustafa, K. ve Karim, M. Z. A. (2016). Does Inward Foreign Direct Investment Lead Export Performance in Pakistan?. *Global Business Review*, 17 (6), 1296-1313.
- Jayakumar, A., Kannan, L. ve Anbalagan, G. (2014). Impact of Foreign Direct Investment, Imports and Exports. *International Review of Research in Emerging Markets and the Global Economy*, 1 (1), 51-58.
- Karagöz, M. ve Karagöz, K. (2006). Türk Ekonomisinde İhracat Ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (1), 117-126.
- Kösekahyaoglu, L. (2006). A Comparative Analysis of FDI in Turkey and the CEECs: Is There any Link between FDI and Trade?. *Journal of Business Economics and Management*, 7 (4), 183-200.
- Kotil, E. (2020). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış Ticaret Arasındaki İlişki. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (4), 417-426.
- Liu, X., Wang, C. ve Wei, Y. (2001). Causal Links between Foreign Direct Investment and Trade in China. *China Economic Review*, 12 (2-3), 190-202.
- Mahmoodi, M. and Mahmoodi, E. (2016). Foreign Direct Investment, Exports and Economic Growth: Evidence from Two Panels of Developing Countries. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 29 (1), 938-949.
- Markusen, J. R. (1983). Factor Movements and Commodity Trade as Complements. *Journal of International Economics*. 14(3-4), 341-56.
-

- Markusen, J. R. (1984). Multinationals, Multi-plant Economies and the Gains from Trade. *Journal of International Economics*, 16(3-4), 205-26.
- Mijiyawa, A. G. (2017). Does Foreign Direct Investment Promote Exports? Evidence from African Countries. *The World Economy*, 40 (9), 1934-1957.
- Mukhtarov, S., Alalawneh, M. M., Ibadov, E. ve Huseynli, A. (2019). The Impact of Foreign Direct Investment on Exports in Jordan: An Empirical Analysis. *Journal of International Studies*, 12 (3), 38-47.
- Mundell, R. A. (1957). International Trade and Factor Mobility. *American Economic Review*, 47, 321-335.
- Pacheco-López, P. (2005). Foreign Direct Investment, Exports and Imports in Mexico. *World Economy*, 28 (8), 1157-1172.
- Ram, R. (1985). Exports and Growth: Some Additional Evidence. *Economic Development and Cultural Change*, 33(2), 415-425.
- Samsu, S. H., Derus, A. M., Ooi, A. Y. ve Ghazali, M. F. (2008). Causal Links between Foreign Direct Investment and Exports: Evidence from Malaysia. *International Journal of Business and Management*, 3 (12), 177-183.
- Sandalcılar, A. R. (2012). Türkiye’de Tarımsal İhracat, Tarım Dışı İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Nedensellik Analizi. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 49 (570), 65-76.
- Selimi, N., Sadiku, D. S. L. ve Reçi, M. K. (2016). The Impact of Foreign Direct Investment on the Export Performance: Empirical Evidence for Western Balkan Countries. *ILIRIA International Review*, 6 (1), 57-66.
- Şen, A. ve Karagöz, M. (2005). Türkiye’deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 1063-1076.
- Sezer, S. (2018). Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arası İlişki: BRICS Ülkeleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz. *Turkish Studies (Elektronik)*, 13 (18), 1171-1189.
- Tapşın, G. (2016). The Relationship between Foreign Direct Investment, Export and Economic Growth in Turkey. *Journal of Business Management and Economics*, 4 (5), 1-6.
- TCMB (2022). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi. Erişim adresi: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?>
- Temiz, D. ve Gökmen, A. (2011). Foreign Direct Investment (FDI) and Export Relation in Turkey: 1991-2010. *Journal of Transnational Management*, 16(3), 157-180.
- TÜİK (2021). Türkiye İstatistik Kurumu Veri Dağıtım Sistemi. Erişim adresi: <https://www.tuik.gov.tr/>
- Uğur, B. ve Taş, S. (2022). Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerinin İhracat Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 6 (1), 1869-1889.

- Vernon, R. (1966). International Investment and International Trade in the Product Cycle. *Quarterly Journal of Economics*, 80, 190-207.
- World Bank (2021). World Bank Open Data. Erişim adresi: <https://data.worldbank.org/>
- Xiong, T. ve Sun, H. (2021). Structure and Dynamics of Global Capital and International Trade: Analysis of the Relationship between Exports and Foreign Direct Investment (FDI) from 2001 to 2006. *International Journal of Finance & Economics*, 26 (1), 542-559.
- Xuan, N. T. ve Xing, Y. (2008). Foreign Direct Investment and Exports the Experiences of Vietnam. *Economics of Transition*, 16 (2), 183-197.
- Yalcinkaya, O. ve Dastan, M. (2018). The Effects of Foreign Direct Investment Inwards and Outwards on Economic Growth: Evidence from the Top 20 Largest Economies in the World (1992-2016). *Journal of Economics, Finance and Accounting*, 5(1), 108-126.
- Yılmaz, M. (2010). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme. *Celal Bayar Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 241-260.